

De nou sobre les encunyacions almoràvits de les Illes Balears (Illes Orientals d'Al Andalus)

BERNAT MOLL

INTRODUCCIÓ

Durant molt de temps les encunyacions conegudes dels almoràvits de les Illes Balears es reduïen als dos dinars anònims, estudiats i reproduïts mitjançant un gravat per A. Campaner (1879) i posteriorment per A. Vives Escudero (1893) que afegeix una fracció de dinar.

L'any 1984 J. J. Rodríguez Lorente (pàg. 68) advertia sobre les possibilitats d'investigació de la numismàtica de les taifes almoràvits, intuïció que va tenir confirmació l'any 1990 quan T. Ibrâhîm (1990: 259-264) publicà un dirham anònim, atribuïble al govern dels Banû Gâniya a les Illes, que va permetre l'enquadrament temporal d'un conjunt de fraccions de dirham procedents de diverses troballes casuals a Menorca (Moll, B. 1994 nùms 39 a 52) i publicar en aquesta revista (*Acta Numismàtica*, núm. 21, 22, 23, p. 365-378) el corpus de les encunyacions almoràvits a les Balears conegudes fins aquell moment.

Malauradament, a causa d'una sèrie de problemes tipogràfics les llegendes en àrab no van ser reproduïdes correctament, deixant el catàlec de monedes gairebé inservible.

Es presenta ara l'oportunitat de refer aquell treball, incorporant-hi algunes peces inèdites de Menorca, d'altres trobades a Eivissa (Retamero, F. 1995) i especialment, rectificanc lectures, classificacions i cronologies proposades per nosaltres el 1993, que a hores d'ara considerem aventurades o errònies.

ELS ALMORÀVITS A LES ILLES ORIENTALS

La incorporació de les Illes Orientals a l'Estat almoràvit fou tardana en comparació a la resta d'Al Andalus i tal vegada no s'hauria produït si la taifa independent no hagués sofert l'atac dels croats pisans i catalans (508-509/1114-1115), que a més de destruir madîna Mayûrqa, anorrea l'aparell estatal de la taifa. L'administració almoràvit, que pretenia el trasllat de la ciutat a l'interior de l'illa topà amb la forta resistència dels illencs que, revoltats, aconseguiren la destitució del governador almoràvit; en el seu lloc, 'Alî b. Yusûf nomenà un nou governador, Muhammad b. 'Alî b. Yahyà al Massûfî, membre de la família dels Banû Gâniya, lligada als emirs almoràvits per llaços de parentesc i clientela (Ibn Haldûn, p. 206-207; Ibn 'Idârî, I, (II), p. 223) en una data imprecisa que Ibn Haldûn (p. 87) situa als mateixos temps que el seu germà Yahyà era nomenat governador de la porció occidental d'Al Andalus, l'any 520/1126, però la data no concorda amb les informacions d'altres fonts.

Atesa la situació adversa pels almoràvits a la península en els darrers anys del govern d'"Alî b. Yusûf, mort l'any 537/1147 i dels seus efímers successors, Muhammad b. 'Alî s'hauria independitzat *de facto* a les Illes Orientals pels voltants de l'any 538/1144, mantinguent-se, però, fidel als principis de la doctrina almoràvit, ('Abd al Wâhid, p. 220-222).

Muhammad b. 'Alî morí, segurament assassinat, pel seu fill Ishâq b. Muhammad, que també hauria fet matar el seu germà major 'Abd Allâh, hereu del seu pare, l'any 546/1151-2 ('Abd al Wahîd, p. 220-221; Ibn Haldûn, p. 208), que coincideix amb la caiguda dels darrers reductes almoràvits a la península.

Ishâq b. Muhammad va aconseguir consolidar un estat almoràvit independent a les Illes orientals, resistint-se a les demandes de submissió del califa almohade i tot seguint una política de calculada ambigüitat, enviava regals i captius al califa almohade però defugia un reconeixement explícit de la sobirania almohade.

Aquesta política explicaria el fet que Ishâq mai no va adoptar cap títol de sobirania, i així als tractats de no —agressió subscrits amb Gènova (577/1181) i Pisa (580/1184) figura amb el títol particularment modest de *faqîh* (Guichard, P. 1990, p. 181).

A la mort d'Ishâq b. Muhammad, ocorreguda segons sembla a principi de l'any 580/1184-85 (Ibn Haldûn, p. 208) el succeí un dels seus fills, Muhammad b. Ishâq, partidari dels almohades; en una successió de fets força confusos, sembla que fou depositat a conseqüència d'una revolta encapçalada pel seu germà 'Alî b. Ishâq, el qual organitzà poc després una expedició al Magrib amb la intenció de combatre els almohades i constituir un estat almoràvit.

L'absència d'"Alî b. Ishâq i d'alguns dels seus germans que l'acompanyaren al Magrib fou aprofitada pel depositat Muhammad b. Ishâq per girar novament la situació i fer efectiva la sobirania almohade sobre les Illes Orientals (Ibn Haldûn, p. 96).

A mitjan any 582/1186-7, ‘Abd Allâh b. Ishâq, un dels germans d’Alî b. Ishâq, recuperà el control de Mallorca, que mantingué en poder dels Banû Gâniya fins l’any 599/1203 en què morí en enfrontar-se als almohades, els quals s’apoderaren definitivament de la totalitat de les Illes Orientals. Anteriorment, l’any 583/1187 o el 585/1189, ‘Alî b. Ishâq havia mort a Ifrîqiya (‘Abd al Wahîd: 226; al Himyarî, p. 382).

ENCUNYACIONS DE TIPUS ALMORÀVIT

Considerem encunyacions d’aquest tipus les introduïdes arran de la profunda reforma duta a terme pels emirs almoràvits, és a dir, d’or els dinars i de plata els quirats i les seves fraccions, d’una tipologia molt característica que per ser àmpliament coneguda no repetirem aquí.

De moment no es coneixen encunyacions a nom d’Alî b. Yusûf i dels seus successors fetes a les Illes Orientals.

En temps d’Ishâq b. Muhammad (anys 565/1169 i 567/1171) van ser encunyats dinars anònims amb la seca *Mayûrqa*, de tipologia netament almoràvit.

A la IA figura el reconeixement al genèric Imâm ‘Abd Allâh, amb una llegenda a la IAM que correspon a Q. 3, 85, mentre que a la IIA trobem la professió de fe completa —*tawhîd i risâla*— distribuïda en dues línies, mentre que al lloc on hauria d’aparèixer el nom i títol del sobirà hi ha l’invocació *al amru kulluhu lilla-hilgalla wa ‘izz*: «El poder és tot d’Allâh, enaltit i glorificat».

Podria pensar-se que no es tracta d’altra cosa que d’una fórmula religiosa, sense més transcendència, però tenim raons per suposar que correspon en realitat a un lema característic d’Ishâq b. Muhammad perquè la mateixa fórmula¹ constitueix la seva signatura, traçada amb grans lletres enllaçades, al text del tractat comercial subscrit amb Gènova l’any 577/1181 (Guichard, P. 1990, p. 183).

Les encunyacions d’or es completen amb una fracció de dinar, segurament un semi dinar —ignorem el pes—, batut amb l’encuny central dels dinars, sense orles, i per això sense data.

Els tres exemplars coneguts², els dos dinars i el semi dinar, són d’encunys diferents.

Pel que fa a la plata, comptem amb un quirat i un semi quirat³, els dos anònims,

1. Cal tenir en compte que la versió que he pogut consultar és la traducció francesa feta per S. de Sacy de l’original àrab; en conseqüència és possible que la transcripció no sigui literal.

2. Kassis (1990, p. 84) menciona un tercer dinar, però ens sembla evident de que es tracta d’un error.

3. Els pesos de les dues monedes no s’ajusten als valors teòrics dels quirats i semiquirats, per manca de pes. És possible que sigui a causa de la corrosió que afecta les dues peces i al retall dels marges del quirat.

La IIA del semiquirat és llisa, com ho solen ser els $1/8$ de quirat, però també n’hi ha alguns $1/2$ de quirat que presenten aquesta particularitat.

però amb la mateixa llegenda, una mica abreujada, que la IA dels dinars, que conserven el lema d'Ishâq b. Muhammad.

El quirat presenta a la IA, la particularitat de figurar el títol *al mu'ayyad bi nasr Allâh*: «L'enfortit amb la victòria d'Allâh», en lloc de la invocació a l'Imâm 'Abd Allâh.

El títol es refereix inequívocament a l'Imâm, però no correspon a cap califa de Bagdad en concret; pensem, per tant, que es tracta d'un títol tan genèric com el d'"Abd Allâh⁴.

Un radical canvi de política ens mostra el doble quirat⁵ d'"Alî b. Muhammad, fins ara l'única encunyació dels Banû Gâniya on figura el nom del sobirà acompanyat del títol *amîr al muslimîn*, característic dels emirs almoràvits (Kassis, H. 1988, p. 60-61). Malauradament no consta la data, en tot cas entre els anys 580/1184-5 i 583/1187 o 584/1188 —dates probables de la seva mort a Ifríqiya— ni la seca, que tan podria ser mallorquina com africana.

Del germà i successor d'"Alî b. Ishâq en el govern de les Illes Orientals, 'Abd Allâh b. Ishâq que en teoria podria haver encunyat moneda amb el seu nom, atesa la seva política antimohade que té el seu reflex, en el tractat signat l'any 584/1184 amb Pisa on figura amb el títol de Emir, no coneixem, de moment, cap encunyació.

ENCUNYACIONS DE TIPUS TAIFA

Constitueixen, amb diferència, el grup més nombrós del nostre recull; malgrat disposar d'un nombre relativament elevat d'exemplars es dona la desafortunada circumstància de que no aporten dates, ja que ni als exemplars sencers ni a cap de les fraccions s'ha conservat la data. Aquest grup de monedes, que com veurem és heterogeni, presenten la característica comuna que es tracta d'encunyacions anònimes.

Els vint-i-tres exemplars que coneixem els classifiquem provisionalment en nou tipus, dels quals el que designem com a **tipus I** és el més abundant —catorze exemplars sobre un total de vint-i-tres— i de moment l'únic del que coneixem peces senceres.

Es caracteritza per presentar a la IA, escrita amb caràcters nasjî (s) el *tawhîd* complementat per les expressions *wahdahu* i *lâ šarîka lahu*, distribuïdes en tres línies: *lâ ilaha illâ /Allâhu wahdahullâ šarîka lahu*; a la IIA, escrita en cúfic i dis-

4. Aquest *laqab* figura a les monedes d'al Mu'tamid de Sevilla, a les quals figura l'Imâm 'Abd Allâh; creiem que el citat *laqab* es refereix a l'Imâm i no a al Mu'tamid.

5. Kassis (1990, p. 65) considera aquesta moneda com a quirat, mentre que T. Ibrâhîm i J. J. Rodríguez Lorente (1987, p. núm 222) la consideren un dirham. Atesa la seva tipologia clarament almoràvit i el seu pes, creiem que és més encertat considerar-la un doble quirat.

tribuïda també en tres línies, *al imâm l'Abd Allâh/ amîr al mû'minîn*. A la part inferior, el que pareixen ser les lletres *lâm* i *hâ* enllaçades; la presència de lletres aïllades en alguna de les àrees és una característica de molts dinars almoràvits (Kassis, H. 1988, p. 63-64) i d'uns pocs dirham almoràvits de tipus taifa (Hazard, H. W. 1952 núms. 951 i 952/V. 1839 i 1840 /953).

A la IAM figura la seca, que en els casos en que és llegible és *Mayûrqa*—en lloc de *madînat Mayûrqa* que és la seca de les encunyacions taifes i la data, que com hem dit no es pot llegir a cap dels exemplars; únicament a la IAM del núm. 16 podem llegir la paraula *mi'a*, «cent», que no ens aclareix res. A la IIAM sembla que figura sempre Q. 61, 9, més o menys completa.

Les llegendes religioses i la invocació a l'Imâm 'Abd Allâh són les mateixes que les que figuren a les encunyacions de la taifa (Vives 1353 i 1361), encara que amb una altre distribució per tal de permetre la inclusió del nom dels sobirans.

Malgrat tractar-se d'un grup amb unes característiques pròpies que el fan força homogeni, detectem nombroses variants en la forma de les lletres; la variant més evident és la que presenta un *tašdid* sobre la paraula *illâ* de la IA.

El subtipus **I-b** presenta aparentment les mateixes llegendes però les lletres són força diferents, més tosques, i l'encunyació es realitzà sobre un cospell molt més gruixut.

Els tipus **II**, **III** i **IV** presenten a la IA el *tawhîd*, sol o complementat amb *wah-dahu* o amb la *risâla* i a la IIA aparentment —en molts de casos la lectura és conjectural— el reconeixement a l'Imâm 'Abd Allâh. Cal advertir que en cap d'aquestes monedes és visible la seca, però el seu aspecte general, sobretot el de la IA ens inclina a considerar-les encunyacions mallorquines.

El tipus **V**, presenta les llegendes traçades d'una manera molt tosca, diferent dels altres tipus, però la seca, parcialment llegible, és indubtablement *Mayûrqa*; a la IIA sembla evident el reconeixement de l'Imâm 'Abd Allâh, mentre que el petit fragment conservat de la IA no permet una reconstitució segura de la llegenda, excepte tal vegada de la paraula *âmanû*. Si fos així, possiblement es tractaria de Q. 2, 257/258, *Allâh wâlî alladîna âmanû*; «Allâh (és) amic dels que creuen», llegenda que trobem als dinars de les seques conjuntes de Baeza, Jaén i Sevilla (Vives 1992-1995), encunyats entre els anys 544 i 546. (Kassis, H. 1990 (1988) p. 65).

El tipus **VI** té com a particularitat una distribució de la IIA idèntica a la dels dinars almoràvits⁶, amb una llegenda a la IA segurament com la dels tipus II, III i V.

El tipus **VII** presenta unes llegendes molt diferents a les dels altres grups:

6. Al nostre article de 1993 classificàvem aquesta moneda com una encunyació, inèdita, de la seca de Garnâta atès que llegíem a la primera línia de IIA . . . *nâta*; una nova anàlisi d'aquesta peça ens porta a la conclusió que en realitat es tracta de la paraula *imâm* escrita d'una manera poc habitual.

Naturalment, totes les especulacions que fèiem sobre les possibles influències de les encunyacions de Garnâta sobre el conjunt que estudiem no tenen cap fonament.

Allâh al rahman al rahîm... a la IA, mentre que a la IIA juntament amb una llegenda molt fragmentària que no sabem interpretar, creiem endevinar el reconeixement a l'Imâm 'Abd Allâh. El tipus de lletra i altres detalls suggereixen que, no obstant aquestes diferències, forma part del grup d'encunyacions que estudiem.

El tipus **VIII** ens mostra també diferències importants a les seves llegendes; a la IA probablement figurava el *tawhîd* completat, amb molts dubtes, per la nostra part, amb *wahdahu lğalla Allâh 'izz wa taslim*: «(Allâh) únic, enaltit, Allâh gloriós i salvador»

A la IIA sembla que caldria llegir *al imâm/ amîr al mu'minîn/al mu'ayyad bi nasr Allâh*, idèntica a la del quirat núm. 5.

Finalment, el tipus **IX** presenta a la IA el *tawhîd* simplificat i la *risâla*, mentre que a la IIA es reconeix a un imâm amb el títol *nâsir li dîn (Allâh)*: «El protector de la religió d'Allâh». Com en el cas del tipus VIII i del quirat núm. 5, pensem que es tracta una vegada més d'una referència genèrica al califa de Bagdad.

Crida l'atenció la proporció aclaparadora de fraccions de dirham, que presenten una forma aproximadament quadrada, romboïdal o rectangular, amb unes dimensions que generalment es troben entorn de 10X10 mm; els pesos són força variables però hi ha concentracions entorn dels 0, 70-0,75 i 0, 90, principalment. Amb totes les precaucions derivades de la manca d'un estudi estadístic adequat, si prenem com a pes del dirham els 3, 60 g del núm 7, els pesos citats correspondrien aproximadament a $\frac{1}{5}$ i $\frac{1}{4}$ de dirham.

Insistim que es tracta de fraccions i no de fragments, almenys els exemplars que hem pogut examinar personalment; es tracta d'encunyacions fetes sobre cospells de dimensions menors que l'encuny, i a més, els cospells van ser elaborats a partir de gotes de metall fos, procediment descrit per Al Hamdanî (primera meitat del segle X) al seu tractat dedicat a la fabricació de moneda (Esparcia, Mª Reyes. 1997, p. 67-68)⁷.

Les encunyacions almoràvits de tipus taifa-dirham i monedes d'electrò—fouren descrites per A. Vives Escudero (1893, p. LXXI), que va observar que eren encunyades a les mateixes ciutats on al mateix temps s'encunyava moneda de tipologia almoràvit; atès que algunes d'aquestes monedes són anònimes, Vives suposava que algunes ciutats gaudien d'algun dret, respectat pels almoràvits, que els permetia continuar encunyant segons l'antic sistema taifa, opinió compartida per Prieto Vives (1926, p. 145-146; 241-243). A part d'aquests comentaris, no s'han fet avenços significatius en el coneixement dels motius pels quals s'encunyaven aquestes peces ni les circumstàncies en què s'utilitzaven, malgrat haver aparegut amb els anys nous exemplars i haver-se identificat noves seques.

Es coneixen encunyacions de València, Saragossa, Conca, Múrcia, Granada i

7. Segons aquest autor, el metall en estat de fusió es vertia en un recipient amb aigua, de manera que se solidificava formant petites peces globulars; una vegada comprovat el seu pes, eren aprimades a cops de martell i s'obtenien així cospells de forma irregular.

Jaén, entre els anys 502 i 539, a nom d'Alí b. Yusûf, en solitari o amb l'emir Sîr (523-535), i de Tasfîn b. 'Alî (537-540) (Vives núm. 1832-1848; 1810; Hazard núms. 947-949; 951-956; 966, 975, 994, 1017 i 1167; Ibrâhîm núm. 1, 2 i 3; Canto et al. 2417).

Dos dirham són anònims encunyats a Múrcia els anys 502 i 503 (Vives 1830 i 1831; Hazard 968 i 969).

En aquestes peces figura a la IA el *tawhîd* i la *risâla*, en dues o tres línies; excepcionalment, al dirham encunyat a València l'any 503 (Vives 1832/Hazard 947) el *tawhîd* es troba completat per les expressions *wahdahu* i *lâ šarîka lahu*, mentre que la *risâla* continua a la part superior de la IIA (Medina Gómez, A. 1992, p. 338-339).

A la resta de monedes, a la IIA figuren el nom i el títol de l'emir, excepte en els anònims de Múrcia en què la professió de fe es reparteix entre les dues àrees.

La llegenda IAM normalment és Q. 61, 9, amb algunes excepcions, mentre que la seca i l'any es troben a la IIAM, és dir a l'enrevés de les peces balears.

Respecte a la metrologia, els pesos de les monedes senceres és extremadament variable, entre els 3, 31 i 5, 47 g, amb mòduls entre 21 i 24 mm (Canto et al. 2000, p. núm. 2402, 2404-2411); pel que fa al metall, es tracta de billó amb baix contingut de plata o simplement coure.

Moltes d'aquestes peces es troben fraccionades o encunyades sobre cospells més petits.

Altres encunyacions del mateix tipus són les de Muhammad b. Sa'ad b. Mardaniš (542-567) al seu estat constituït a Šarq al Andalus, contemporani dels Banû Gâniya de les Illes Orientals. Com els emirs almoràvits, Ibn Mardaniš va encunyar peces de tipologia almoràvit i dirhams de tipus taifa, dels quals es coneixen únicament dos exemplars complets dels anys 556 (Vives 1973) i 564 (Ibrâhîm, T. 1991: 43-44), els dos de la seca de Múrcia, i nombrosos fragments o fraccions dels que no es coneix la seca ni la data, dividits en cinc tipus diferents (Vives 1974-1977; Rodríguez Lorente, J. J. 1984, núms 30 a 37).

Sens dubte, es tracta d'una sèrie amb una evident semblança formal i tal vegada amb les mateixes motivacions polítiques, amb la diferència fonamental, però, que no es tracta de peces anònimes: Ibn Mardaniš volia deixar ben clara la seva voluntat d'independència política enfront dels almohades i dels regnes cristians (Kassis, H. 1988-b: 209-229).

CRONOLOGIA I CIRCULACIÓ MONETÀRIA

Com apuntàvem abans, la cronologia dels dinars no ofereix dubtes, com tampoc la del doble quirat a nom d'Alí b. Muhammad.

Pel que fa al quirat i semiquirat anònims, la presència del lema d'Ishâq b. Mu-

hammad considerem que és un indicatiu suficient per considerar-los encunyacions seves.

Així doncs, el problema cronològic queda circumscrit als dirhams de tipus taifa, excepte tal vegada el tipus VIII, pel mateix motiu assenyalat abans pel quirat i semiquirat.

Des de el punt de vista epigràfic, el tipus IV, amb escritura totalment cúfica podria ser el tipus més antic; per motius semblants, els tipus, II, III, V i VI semblen anteriors al tipus I, però com pot observar-se a les peces d'Ibn Mardaniš, res no s'oposa a l'encunyació simultània de monedes de diferents tipus.

Respecte a la cronologia del tipus I, T. Ibrâhîm (1990, p. 261-262) assenyalava com a testimoni més primerenc de la utilització de l'epigrafia nasjî a les monedes la IA d'un dirham encunyat a Múrcia l'any 526 (Vives 1847/Hazard 994) i l'anònimat indicaria que es tracta d'encunyacions posteriors a l'any 540, data de la mort del darrer emir almoràvit.

En realitat l'epigrafia nasjî va aparèixer molt abans, perquè Hazard recull un quirat de la seca Qurtuba, de l'any 502, escrit en nasjî a la IA i en cúfic a la IIA (Vives 1667/Hazard 958); respecte al dirham de l'any 526, segons les empremtes de Vives (1998) són les dues àrees, les que es troben escrites en nasjî.

La desaparició del darrer emir almoràvit segurament podria explicar l'anònimat de les encunyacions que considerem més primerenques, mentre que les del tipus I, per raó de l'epigrafia serien més recents i pensem que podrien correspondre al govern d'Ishâq b. Gâniya, atesa la seva postura de calculada ambigüïtat respecte als almohades. Les llegendes, purament religioses, no les podem considerar especialment compromeses en el sentit de representar una confrontació amb els almohades; de fet, la primera part del lema d'Ishâq, *al amru kulluhu lillahi* figura als dirhams almohades.

Així mateix, els títols *al Mu'ayyad bi nasr Allâh* i *Nâsir li dîn Allâh* són prou ambigus com per a poder ser acceptats per qualsevol creient.

Pel que fa a la circulació monetària, els dinars van ingressar al MAN l'any 1871 procedents de la col·lecció de José Ignacio Mirò (Alfaro Asins, C. 1990, p. 62 i 74); no disposem de cap altra informació al respecte.

El semidinar formava part segons Vives Escudero de la col·lecció Campaner, però aquest no l'esmenta a la seva «Numismàtica Balear»; és possible que aquesta moneda arribés a les seves mans amb posterioritat a la seva publicació l'any 1879 o bé que, atès que aquesta moneda no dona cap tipus d'informació cronològica, no considerés d'interès reproduir-la.

El doble quirat d' 'Alî b. Muhammad així com el dirham núm. 7 procedeixen del mercat numismàtic i per tant no disposem de cap informació sobre el lloc de procedència.

El núm. 9 publicat per Mitchiner formava part de la seva col·lecció i no hi figura la procedència.

Els núm. 28 i 29 es troben al Museu d'Eivissa i malgrat no constar la procedència és segur que van ser trobats en aquesta illa.

La resta de peces procedeixen de troballes casuals, al medi rural, a l'illa de Menorca.

La seva relativa abundància contrasta amb l'escassa presència d'encunyacions de tipus almoràvit, reduïda a un quirat sense seca ni data d'Alí b. Yusûf (Vives 1824; Moll 1994 núm. 35); la resta —tres exemplars fragmentats— són encunyacions de tipus taifa, totes a nom d'Alí b. Yusûf, de les seques de Múrcia, Saragossa i Granada (Vives 1836, 1837 i 1839; Moll 1994 núm. 36, 38 i 37).

En principi, doncs, sembla que aquest tipus de moneda es va encunyar de manera abundant-per comprovar-ho caldria un estudi dels encunys —però va tenir una difusió molt limitada, segurament a causa de l'aïllament de les Illes Orientals respecte de la resta d'Al Andalus, en poder dels almohades.

És una conclusió que avancem amb tot tipus de reserves perquè hi ha la possibilitat que un nombre imprecís d'exemplars es trobi a col·leccions públiques o privades en el grup de les «no classificades», sobretot si es tracta de fraccions. Si és així, esperem que aquest treball permeti l'aflorament de nous exemplars, que en especial podrien contribuir a fixar cronologies.

BIBLIOGRAFIA

- ALFARO ASINS, C. 1993. «La colección de monedas hispano-árabe del Museo Arqueológico Nacional»: *Actas III Jarique de Numismática Hispano-Árabe*. 1990. p. 39-75.
- CAMPANER y FUERTES, A. 1879. «Numismática Balear»
- CANTO, A.; IBRÂHÎM, T.; MARTIN ESCUDERO, F. 2000. «Monedas Andalusias»: *Catálogo del Gabinete de Antigüedades de la Real Academia de Historia*. Madrid.
- Esparcia, Mª Reyes. 1997. «La fabricación de moneda». *Moneda Andalusí en la Alhambra*. p. 61-69.
- GUICHARD, P. 1990. «L'Espagne et la Sicile musulmanes aux XI et XII siècles». *Presses Universitaires de Lyon*.
- HAZARD, H. W. 1952. «The Numismatic History of late medieval North Africa». *ANS. Numismatic Studies*, núm. 8.
- IBRÂHÎM, T. 1990. «Nuevas monedas almoràvides de tipo taifas». *Actas II Jarique de Numismática Hispano-Árabe* (1988). p. 259-264.
1991. «Un dirhem inédito de Muhammad ibn Sa'd <Ibn Mardanis>». *Gaceta Numismática ANE*, núm. 100. p. 259-264.
- KASSIS, H. 1988-a. «Notas históricas sobre las monedas almoràvides». *Actas I Jarique de Estudios Numismáticos Hispano-Árabes*. p. 55-56.

- 1988-b. «The coinage of Muhmmad ibn Sa'd (Ibn Mardanish) of Mursiya. An attempt at iberian islamic autonomy». *Problems of medieval coinage in the iberian area*. Santarem. p. 209-229.
1990. «Las Taifas almorávides». *Actas del II Jarique de Numismática Hispano-Árabe*. (1988). p. 51-91.
- MEDINA GÓMEZ, A. 1992. «Monedas Hispano-Musulmanas». p. 338-339.
- MITCHINER, M. 1977. «The World of Islam».
- MOLL, B. 1993. «Sobre les encunyacions almoràvits de les Illes Balears». *Acta Numismàtica*, núm. 21-22-23. Societat Catalana d'Estudis Numismàtics.
1994. «Contribució a l'estudi de la circulació monetària a la Menorca Musulmana». *Meloussa*, núm. 3. p. 25-68.
- PRIETO VIVES, A. 1926. «Los Reyes de Taifas».
- RETAMERO, F. 1995. «Moneda i monedes àrabs a l'illa d'Eivissa». *Treballs del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera*, núm. 34.
- RODRÍGUEZ LORENTE, J. J. 1984. «Numismàtica de la Murcia musulmana».
- RODRÍGUEZ LORENTE, J. J.; IBRÂHÎM, T. 1987. «Numismàtica de la Ceuta musulmana».
- VIVES ESCUDERO, A. 1893. «Monedas de las dinastías arabigo-españolas». Volumen de làmines. 1998. *Fonumis*.

FONTS ÀRABS

—'Abd al Wâhid al Marrakusî. *Kitab al Muğib*.

Traducció A. Huici. *Colección de Crónicas árabes de la Reconquista*, IV. 1955

—Al Himyarî. *Kitâb al Rawd al Mi'tar*.

Traducció Mª Pilar Maestro. *Textos Medievales*, 10. 1963.

—Ibn Haldûn. *Kitâb al 'Ibar*.

Edició i traducció de W. Mc. G. de Slane: «Histoire des Berbères et des dynasties musulmanes de l'Afrique septentrionale». Alger, 1847-1851. Reed. P. Casanova. París, 1982.

—Ibn 'Idârî. *Kitâb al Bayân al Mugrib*.

Edició i traducció A. Huici. *Colección de Crónicas árabes de la Reconquista*, I. 1953-1954.

CATÀLEG

Encunyacions de tipus almoràvit

1

—Núm. 1. AU. Dinar. Ishâq b. 'Muhammad. Mayûrqa. Any 565/1169.

IIA

الامام
عبد
الله
امير المومنين

IA

لا اله الا الله
محمد رسول الله
الا مركله لله
جل و عز

IAM ومين يبتغ غير الاسلام ديننا فلن يقبل منه وهو في الاخرة من الخاسرين

IIAM بسم الله الرحمن الرحيم ضرب هذا الدينار بميورقة سنة خمس و ستين مائة

P: 3, 96 g d: 26, 5 mm

Vives 1984/MAN 104. 123.

2

—Núm. 2. AU. Dinar. Ishâq b. Muhammad. Mayûrqa. Any 567/1171.

IIA

الامام
عبد
الله
امير المومنين

IA

لا اله الا الله
محمد رسول الله
الا مركله لله
جل و عز

IAM com el núm. 1

IIAM عم سبع و ستين و خمس مائة

P: 3, 88 g d: 26, 4 mm

Vives 1985. /MAN 104. 124.

Observacions: Vives transcriu la paraula «any» per *sanat*, però en realitat diu 'am.

—Núm. 3. AU. Semidinar. Anònim. Sense seca ni data.

IIA	IA
الامام عبد السله امير المومنين	لا اله الا الله محمد رسول الله الا مركله لله جل و عز

Sense marges.

P: ? d: 19 mm.

Vives 1986.

—Núm. 4. AR. Doble quirat. 'Alî b. Ishâq (580-584/1184-1188). Sense seca ni data.

IIA	IA
امير المسلمين على بن اسحاق ابن محمد ابن على	لا اله الا الله محمد رسول الله

Sense marges.

P: 2, 17 g d: 16 mm

Rodríguez Lorente, J. J. /Ibrahim, T. 222.

—Núm. 5. AR. Quirat. Al Mu'ayyad bi Nasr Allâh. Sense seca ni data.

IIA	IA
الامام امير المومنين المسويد بنصر الله	لا اله الا الله محمد رسول الله الا مركله لله جل و عز

Sense marges.
P: 0,6964 g d: 11,5 mm
Moll núm. 53.

—Núm. 6. AR. Semiquirat. Anònim. sense seca ni data.

IIA

IA

لله
الامر كله
جل و عز

Sense marges.
P: 0,3130 g d: 8,5 mm
Moll núm. 54

Encunyacions de tipus taifa

Tipus I-a

—Núm. 7. AR. Dirham. Anònim. Mayûrqa. Sense data visible.

IIA

IA

الامام
عبد الله
امير المؤمنين
له

لا اله الا
الله وحده
لا شريك له

IAM: . . . . ضرب هذا الدرهم بميو (رقعة) . . . .

IIAM: . . . . الله . . . . بالله بالهدى ودين الحق ليطنعروه

P: 3,60 g d: 19 mm
T. Ibrahim 1988. núm. 4.

—Núm. 8. AR. Dirham. Anònim. Mayûrqa. Sense data visible.

IIA

IA

الامام
عبد الله
(امير) المومنين
له

لاله (الا)
الله وحده
لا غيركله

IAM: retallada; únicament es veu la part baixa d'algunes lletres.

IIAM: (الله) ارسله بالعنى و . . . . .

P: 2, 0330 g d: 19 mm

Inèdita.

Observacions: presenta dues perforacions i una important zona de desgast que impedeix la lectura completa de la IA.

—Núm. 9. AR. Fracció de dirham. Sense seca ni data visibles.

IIA

IA

الاما (م)
عبد الله
(ا) مير ال...

.....
...وحده
...كله

Orles retallades.

P: 0, 6930 g d: 10x10 mm

Moll núm. 45.

—Núm. 10. AR. fracció de dirham. Mayûrqa. Sense data visible.

IIA

IA

.....
 ...الله...
 ...منين...

.....
 .....و.....
 لا شريك له)

IAM: ... م بميور(قة) ...

IIAM: ... ارسله ...

P: 0,7404 g d: 9x9 mm

Moll núm. 47.

—Núm. 11. AR. Fracció de dirham. Sense seca ni data visibles.

IIA

IA

.....
 .....عبد.....
 امير المومنين)

.....
 ...وحد(ه).....
 ...شريكه.....

Orles retallades.

P: 0,9350 g d: 11x10 mm

Moll núm. 44.

—Núm. 12. AR. Fracció de dirham. Mayûrqa. Sense data visible.

IIA	IA
... مام	.....
(عبد الله	.....
امير المومنين	(لا شريكه
IAM: (الدرهم بميو (رقعة)	
IIAM: (ر) سول الله	
P: 1, 3720 grs d:	
Inèdita.	

—Núm 13. AR. Fracció de dirham. Sense seca ni data.

IIA	IA
(ا) لا مام	.....
(عبد الله	.....
... المومنين	(لا شريكه
Orles retallades.	
P: 0, 7537 g d: 10X9, 5 mm	
Moll núm. 43.	

—Núm 14. AR. Fracció de dirham. Sense seca ni data.

IIA	IA
.....	.....
(عبد الله	.....
... لمومنين	.....
له	(لا شريكه
Orles retallades.	
P: 1, 2565 g d: 11x10 mm	
Moll núm. 49.	

—Núm 15. AR. Fracció de dirham. Sense seca ni data.

IIA	IA
.....	لااله الا
.....	(الله) وحده
.....المومنين	.....
له	

Orles retallades

P: 0,7140 g d: 10x10 mm

Moll núm. 42.

Observacions: *tašdid* sobre la llegenda de la IA.

—Núm. 16. AR. Fracció de dirham. Sense seca ni data.

IIA	IA
.....الا	لااله الا
.....عبد	.....
.....بسم الله	.....
IAM: مائة	
IIAM: له	

P: 0,9406 g d: 9,5X9 mm

Moll núm. 40.

Observacions: de la data únicament es pot distingir la paraula *mi'a* («cent»)

Tasdid sobre la llegenda de la IA.

—Núm. 17. AR. Fracció de dirham. Sense seca ni data.

IIA	IA
.....الا	لااله الا
.....عبد	.....وحده
.....امير المومنين	.....
له	

Orles retallades.

P: 0,7340 g d: 10x10 mm

Moll núm. 40

Observacions: *tasdid* sobre la llegenda de IA

—Núm. 18. AR. Fracció de dirham. Sense seca ni data.

IIA

الامام
(عبد الله)
(امير المؤمنين)

IA

(لا اله الا
الله) وحده...
... يملكه

P: 1,5 g d: 11x10 mm

Mitchiner, 1977: 103. núm. 423.

Observacions: Mitchiner l'atribueix erròniament al sobirà nassarita Abû 'Abd Allâh II al Faqîh (671-701/)

Tasdid sobre la llegenda de la IA

—Núm. 19. AR. Fracció de dirham. Sense seca ni data.

IIA

...ام
(عبد الله)
...مؤمنين

IA

لا اله الا
الله و...
لا...

IAM: retallada.

IIAM: il·legible.

P: 1,8576 g d: 14x11,5 mm

Moll núm. 48.

Observacions: peça no encunyada sinó obtinguda mitjançant fusió en motlle; per aquest motiu el seu aspecte és una mica diferent de la resta de peces d'aquest grup.

Tipus I-b

—Núm 20. AR. Fracció de dirham. Sense seca ni data.

IIA	IA
.....	(لا اله الا الله)
..... عبد	(ال) له وحد (ه)
..... امير	(ش) ريكا له

IAM: retallada

IIAM: ..... له .....

P: 1, 2420 g d: 10X10 mm

Moll núm. 51.

Tipus II

—Núm. 21. AR. fracció de dirham. Sense seca ni data.

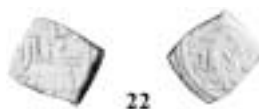
IIA	IA
..... عبد	(لا اله الا الله)
..... (مير) ؟	وحد (ه)

IAM: retallada

IIAM: ?

P: 1, 0743 g d: 10x9 mm

Moll núm. 50

—Núm. 22. AR. Fracció de dirham. Sense seca ni data.

IIA
 مام
 (ع)بد الله
 (امير) المومنين

IA
 (لا)له لا الله
 (و)حد ه

Orles retallades.

P: 1, 1270 g d: 11x10 mm

Moll (1993) núm. 21.

Tipus III

—Núm. 23. AR. Fracció de dirham. Sense seca ni data

IIA
 IAM: retallada.

.....
 ..... و .....

IA

لا اله الا
 الله محمد

IIAM: anepígrafa. Doble gràfila

P: 1, 5430 g d: 11x10 mm

Moll núm. 52.

Tipus IV

—Núm. 24. AR. Fracció de dirham. Sense seca ni data.

IIA
 الا مام
 ال .....

IA

(لا)له
 (ا) لا الله
 (لا) شريكه

IAM:
IIAM: retallada
P: 1, 900 g d: 11, 5x11, 5 mm
Moll (1993) núm. 26.

Tipus V

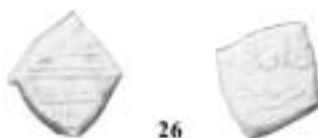

—Núm. 25. AR. Fracció de dirham. Mayûrqa. Sense data.

IIA	IA
عبد	... امنوا ?
...	... الله

IAM: . . . رهم بميو(رقية) . . .
IIAM: . . . راكم . . .
P: 1, 795 g d: 10X9, 5 mm
Moll (1993) núm. 24.

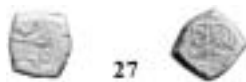
Tipus VI

—Núm. 26. AR. Fracció de dirham. Sense seca ni data.

IIA	IA
... مام	لا اله الا (لا)
عبد	(الله وحده)
الله	
... ومني(ن)	

Orles retallades.
P: 1, 450 g d: 13x13 mm
Moll núm. 39.

Tipus VII

—Núm. 27. AR. Fracció de dirham. Sense seca ni data.

IIA	IA
الله (أ) الرحمن	الله
..... م	.....
	عبد (الله) ?

Orles retallades.

P: 0,6890 g d: 8,6x8,3 mm

Moll núm. 23.

Tipus VIII

—Núm. 28. AR. Fracció de dirham. Sense seca ni data.

IIA	IA
.....	.....
امير المؤمنين	وحد(ده)
المو(يد) ?	جل الله عز و
	سلم ?

Orles retallades

P: 1,95 g d: 12x11 mm

Retamero núm. 36.

Tipus IX

—Núm 29. AR. Fracció de dirham. Sense seca ni data.

IIA	IA
الامام	لا اله الا
امير المؤمنين	الله محمد
ناصر لدين	رسول الله

Orles retallades.

P: 2,90 g d: 13x13 mm

Retamero núm. 37.